

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

4/2025

E-ISSN 2181-1466

9 772181 146004

ISSN 2181-6875

9 772181 687004

@buxdu_uz

@buxdu1

@buxdu1

www.buxdu.uz

4/2025

Hayitova H.G'.	Fransuz veterinariya atamallari: leksik-semantik va madaniy xususiyatlari	149
Jalilova L.J., Hamidova X.N.	Strategies and solutions to overcome linguistic and ethnic barriers in translation	154
Esanov A.Sh.	Advancing psycholinguistic experiments: the role of computer-assisted tools	158
Djumaniyazova E.K.	Sohalardagi neologizmlarning tizimli rivojlanishi (muhandislik va qurilish sohalari misolida)	165
Davlatova A.A.	Bolalar nutqida jonlantirish uslubiy vosita sifatida	169
Bobokalonov R.R., Bekmurodova S.M.	Social significance of neuropsycholinguistics	173
A'zamov S.M.	Turli tizimli tillar qiyosida leksik-semantik maydon lakunarligi	178
Tursunova O.T.	Somatik komponentli frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlari to'g'risida	183
Юсупова Ш.М.	Лингвокогнитивные особенности этнолингвистических аспектов табуированной лексики русского и узбекского языков	187
Rasulov Z.I., Shodiyeva D.S.	Ommaviy axborot vositalari diskursida voqealarning lingvistik talqini: interpretatsion-kognitiv yondashuv	192
Юлдашева Д.М.	Язык и музыка в свете идей Эдварда Сепира	196
Ikromova L.B.	Fransuz maqollarida milliy-madaniy freymmlar tahlili	200
Yaxyoyeva U.I.	O'zbek xalq maqollarida salbiy his-tuyg'ularni ifodalovchi ekspressiv aktlar	205

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI DISKURSIDA VOQEALARNING LINGVISTIK TALQINI: INTERPRETATION-KOGNITIV YONDASHUV

Rasulov Zubaydullo Izomovich,

Buxoro davlat universiteti professori, (DSc)

Shodiyeva Dilshoda Sultonovna,

Buxoro davlat universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ommaviy axborot vositalari diskursida voqealarning lingvistik talqini o'rganiladi. Tadqiqot asosiy e'tiborni hodisalarning turli axborot manbalarida har xil yoritilishiga qaratadi. Bu yoritish uslublari muallifning kommunikativ maqsadga va axborot qabul qiluvchiga bog'liq. Maqolada ingliz tilidagi ommaviy axborot vositalari misolida interpretatsion-kognitiv modellar va ularning jamoatchilik fikriga ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: OAV diskursi, talqin, kognitiv model, ma'no versiyasi, matbuot, lisoniy tasvir.

LINGUISTIC INTERPRETATION OF EVENTS IN MASS MEDIA DISCOURSE: AN INTERPRETATIVE-COGNITIVE APPROACH

Abstract. This article examines the linguistic interpretation of events in mass media discourse. The study focuses on how events are presented differently across various information sources. These presentation styles depend on the author's communicative goals and the information recipient. The article analyzes interpretative-cognitive models and their impact on public opinion, using examples from English-language mass media.

Keywords: mass media discourse, interpretation, cognitive model, meaning version, press, linguistic representation.

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ СОБЫТИЙ В ДИСКУРСЕ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ: ИНТЕРПРЕТАЦИОННО-КОГНИТИВНЫЙ ПОДХОД

Аннотация. В данной статье рассматривается лингвистическая интерпретация событий в дискурсе средств массовой информации. Исследование сосредоточено на различии освещения событий в различных источниках информации. Стиль представления зависит от коммуникативных целей автора и восприятия информации получателем. В статье анализируются интерпретационно-когнитивные модели и их влияние на общественное мнение на примере англоязычных средств массовой информации.

Ключевые слова: дискурс СМИ, интерпретация, когнитивная модель, версия смысла, пресса, языковое представление.

Kirish. Ommaviy axborot vositalari (OAV) zamonaviy jamiyatda axborot tarqatish, jamoatchilik fikrini shakllantirish va ijtimoiy hodisalarga ta'sir o'tkazishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Voqealarning yoritilishi va talqin qilinishi nafaqat faktlarga, balki til vositalariga ham bog'liq bo'lib, turli axborot manbalarida bir xil hodisaning har xil talqin qilinishi kuzatiladi. Bu jarayon OAV diskursining lingvistik xususiyatlarini chuqur tahlil qilishni talab etadi.

Ushbu tadqiqot ommaviy axborot vositalari diskursida voqealarning lingvistik talqin qilinishini interpretatsion-kognitiv yondashuv asosida o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot doirasida ingliz tilidagi OAV matnlarining lingvistik va semiotik jihatlarini tahlil qilinadi hamda ularning jamoatchilik fikriga ta'siri baholanadi. Xususan, framing nazariyasi, kritik diskurs tahlili va kognitiv lingvistika kabi yondashuvlar asosida OAV diskursidagi manipulyativ usullar o'rganiladi [1].

Mazkur maqola ommaviy axborot vositalarida axborotning qanday talqin qilinishini va bu jarayonda lingvistik vositalarning o'rnini tushunishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari OAV tilining jamoatchilik ongiga qanday ta'sir qilishini aniqlashga yordam beradi va turli manbalar tomonidan bir xil voqeaning har xil talqin qilinishining sabablarini ochib beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda ommaviy axborot vositalari diskursining lingvistik talqini tahlil qilinadi va quyidagi metodologik yondashuvlardan foydalaniladi:

1. Diskurs tahlili – OAV matnlarida ishlatiladigan lingvistik va semiotik usullarni aniqlash hamda ularning ma’no yaratishdagi o’rnini tahlil qilish uchun qo’llaniladi. Kritik diskurs tahlili (Fairclough, 1995; Van Dijk, 2006) asosida matnlarning ideologik va manipulyativ jihatlarini o’rganiladi.

2. Framing (doiraga solish) nazariyasi – Goffman (1974) tomonidan ishlab chiqilgan ushbu yondashuv orqali OAV tomonidan ma’lumot qanday kontekstualizatsiya qilinishi va voqealar qanday usullar orqali talqin qilinishini tahlil qilishga imkon beriladi [2].

3. Korpus lingvistika – Ingliz tilidagi OAV matnlarining lingvistik xususiyatlarini empirik ravishda o’rganish uchun katta hajmdagi matnlarni kompyuter dasturlari yordamida tahlil qilish usuli qo’llaniladi. Bu orqali turli manbalar bir xil hodisani qanday yoritishini taqqoslash mumkin.

4. Leksik-semantik tahlil – OAV matnlarida ishlatilgan leksik birliklar va ularning semantik jihatdan qanday yuklamaga ega ekanligi tahlil qilinadi. Masalan, "migrantlar" so’zining turli nashrlarda qanday sinonimik variantlari qo’llanilishi va bu orqali qanday ma’no berilishi o’rganiladi.

5. Solishtirish usuli – Ommaviy axborot vositalarining turli nashrlari tomonidan berilgan ma’lumotlar tahlil qilinib, ularning semantik va sintaktik jihatdan qanday farqlanishi aniqlanadi. Bu usul orqali bir xil voqeaning turli axborot agentliklarida qanday talqin qilinishi o’rganiladi.

Nazariy asoslar.

a) Diskurs tushunchasi:

Diskurs — bu tilning muayyan ijtimoiy, siyosiy va madaniy kontekstda qo’llanilishidir. OAV diskursi esa ommaga mo’ljallangan, siyosiy va ijtimoiy voqealarni ma’lum tarzda taqdim etuvchi tilshunoslik hodisasi sifatida ko’riladi.

b) Interpretatsion yondashuv:

Interpretatsion yondashuvda matn faqat obyektiv axborot emas, balki muallifning maqsadi, pozitsiyasi, ijtimoiy qadriyatlari bilan bog’liq holda tahlil qilinadi. Voqea qanday “ko’rsatilayotgani” tahlil markazida bo’ladi [3].

c) Kognitiv yondashuv:

Kognitiv tilshunoslik voqelikni inson tafakkuri orqali qanday tushunish va idrok qilishini o’rganadi. OAV tilida bu — voqea qanday konseptual ramzlar, metaforalar va model orqali ifodalanganini aniqlash demakdir.

3. Lingvistik vositalar va tahlil mezonlari

OAV diskursida voqealarni talqin qilishda quyidagi lingvistik vositalar keng qo’llaniladi:

✓ **Metafora:** Muayyan voqeani boshqa bir konsept orqali tasvirlash (masalan, "siyosiy jang", "iqtisodiy urush") [4].

✓ **Epitet va baholovchi birliklar:** “Tinch namoyishchilar” vs. “tartibsizlik uyushtirganlar”.

✓ **Sinonimik variantlar tanlovi:** “bosqin” — “harbiy amaliyot”, “terrorchi” — “erkinlik kurashchisi”.

✓ **Pragmatik effekt:** So’z tanlovi orqali o’quvchiga muayyan kayfiyat yoki fikr yetkazish.

✓ **Informatsion va baholovchi qatlamlar:** Faktlar bilan birga ularning bahosi ham beriladi [5].

4. Tahlil uslubi (metodologiya):

➤ Tahlil jarayonida quyidagilarga e’tibor qaratiladi:

➤ Matnning semantik strukturasi aniqlash;

➤ Konseptual metaforalarni tahlil qilish;

➤ Kontekst va intertekstual ishoralarni aniqlash;

➤ Muallif pozitsiyasi va nutq niyatini o’rganish.

5. Misollar (ijtimoiy-siyosiy voqealar asosida):

Misol: Bir voqea turli manbalarda qanday talqin qilinmoqda?

Manba	Sarlavha	Talqin xususiyati
Manba A	“Norozilik namoyishi”	Fuqarolarning demokratik huquqlarini ifoda etishi sifatida
Manba B	“Tartibsizliklar va zo’ravonlik”	Salbiy baholash, xavfsizlik tahdidi sifatida

Ommaviy axborot vositalari (OAV) nafaqat voqealar haqida xabar berish, balki ularni muayyan kontekstda talqin qilish orqali jamoatchilik ongiga ta’sir o’tkazadi. Har qanday hodisa turli manbalarda turlicha yoritilishi mumkin va bu jarayon muallifning kommunikativ maqsadiga va axborot qabul qiluvchiga hamda OAVning siyosiy-ideologik yo’nalishiga bog’liq bo’ladi (Fowler, 1991). OAV diskursining lingvistik tahlili muhim ilmiy yo’nalish bo’lib, uning doirasida til vositalari orqali voqealarning talqin qilinishi muammolari o’rganiladi. OAV diskursi ijtimoiy haqiqatni shakllantirish jarayonida faol ishtirok etadi, bu esa uning nafaqat informatsion, balki ideologik va manipulyativ xususiyatlarini ham ochib beradi [6].

OAV hodisalarni qanday talqin qilishini tushunish uchun turli nazariy yondashuvlarga murojaat qilish lozim. Kritik diskurs tahlili (CDA) angliyalik Norman Fairclough (1995) va niderlandiyalik Teun van Dijk (2006) tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u til orqali ijtimoiy kuch munosabatlari qanday shakllantirilishini o'rganadi. Bu nazariya OAV tilining manipulyativ xususiyatlarini tahlil qilishga imkon beradi. Masalan, "The New York Times" va "Fox News" nashrlari AQSh siyosatini turlicha talqin qiladi: biri uni demokratiya himoyachisi sifatida tasvirlasa, ikkinchisi uni "Amerika manfaatlariga tahdid soluvchi ichki kuchlar" bilan bog'laydi [7]. Framing (doiraga solish) nazariyasi (Goffman, 1974) esa hodisalarni yoritishda OAV tomonidan qanday kontekst yaratilishi usullarini tushuntiradi. Masalan, "Brexit" jarayoni "BBC News" tomonidan "Buyuk Britaniyaning suverenitet tiklanishi" deb talqin qilingan bo'lsa, "The Guardian" uni "mamlakat o'z-o'ziga yaratgan iqtisodiy inqiroz" sifatida baholagan (BBC, 2021). Shuningdek, kognitiv lingvistika va prototiplar nazariyasi (Lakoff & Johnson, 1980) OAV matnlarida ishlatiladigan metaforalar orqali dunyo tasvirini shakllantirish jarayonini tushuntiradi. Masalan, AQShning Kapitoliyga uyushtirilgan hujumini CNN kanali "demokratiyaga jarohat yetkazish", "Fox News" esa "fuqarolar noroziligining tabiiy natijasi" deb atagan (CNN, 2021).

OAV tilining lingvistik tahlili matnning talqin qilinishi yo'llarini va u orqali jamoatchilik fikri qanday shakllantirilishini aniqlashga yordam beradi. OAV hodisalarni talqin qilishini tushunish uchun diskurs tahlili, kognitiv lingvistika va semiotika kabi fanlar asosida nazariy yondashuvlar ishlab chiqilgan (Fairclough, 1995). Ushbu yondashuvlar matn strukturasidan tortib, leksik-semantik jihatlariga qadar bo'lgan turli lingvistik omillarni tahlil qilishga imkon beradi [8].

OAV diskursining lingvistik jihatlarini aniqlash uchun leksik va sintaktik vositalarni tahlil qilish muhimdir. Leksik variantlar orqali manipulyatsiya qilish OAV matnlarida keng uchraydi. Turli so'z va iboralar orqali voqeaning har xil talqin qilinishi mumkin. Masalan, Yevropada muhojirlar soni ko'payishi haqidagi ma'lumotlarni berilishini tahlil qilamiz:

BBC News: "Refugees seek safety in Europe."

The Daily Mail: "Illegal migrants flood the UK."

Birinchi misolda muhojirlar o'z guruh sifatida tasvirlangan bo'lsa, ikkinchi misolda ular noqonuniy xavf sifatida talqin qilingan. Bu esa auditoriyaning hodisaga nisbatan turlicha munosabat shakllantirishiga olib keladi.

OAV tili sintaktik tuzilish orqali ham auditoriyaga ta'sir o'tkazishi mumkin. Misol uchun, "The Washington Post" shunday yozadi:

"Police shot the protester."

"The protester was shot by police."

Birinchi jumlada politsiya faol harakat qiluvchi subyekt sifatida ko'rsatilgan bo'lsa, ikkinchisida e'tibor protestchiga qaratilgan, ya'ni uning jabrlanuvchi ekanligi ta'kidlangan. Bundan tashqari, baholovchi so'z va iboralar ishlatish orqali matnning hissiy ohangini belgilash mumkin. Masalan, AQShning Afg'onistondan chiqib ketishi turlicha yoritildi:

CNN: "A strategic decision to end the war."

Fox News: "Biden's Afghanistan debacle."

Bu holat shuni ko'rsatadiki, turli OAVlar hodisalarga o'z ideologik pozitsiyalaridan kelib chiqib baho beradilar.

OAV tilida metaforalarning ishlatilishi ham keng tarqalgan manipulyativ usullardan biridir. Metaforalar orqali murakkab hodisalar oddiyroq va hissiy jihatdan kuchliroq talqin qiluvchilarning fikriga ta'sir ko'rsatadi (Lakoff & Johnson). Bu kabi metaforalar OAVning o'z pozitsiyasini mustahkamlashga yordam beradi. Jamoatchilik fikrini shakllantirishda psixologik mexanizmlar ham muhim rol o'ynaydi. OAV tomonidan amalga oshiriladigan asosiy manipulyatsion mexanizmlar quyidagilardan iborat:

Bir tomonlama yoritish – OAV xabarlarida ma'lum bir pozitsiya kuchaytiriladi, boshqasi e'tibordan chetda qoldiriladi.

Teskari talqin qilish – Hodisani boshqa kontekst bilan bog'lab, uning mazmuni o'zgartiriladi.

Doimiy takrorlash – Ma'lum bir xabar yoki ibora qayta-qayta ishlatilishi natijasida auditoriya uni real haqiqat sifatida qabul qiladi [9].

Masalan, Fox News muntazam ravishda "muhojirlar xavfli" degan diskursni ilgari suradi, bu esa uzoq muddatda jamoatchilikning muhojirlarga nisbatan salbiy munosabat shakllanishiga sabab bo'ladi (Fox News, 2020). Xuddi shunday, COVID-19 pandemiyasi haqida The New York Times uni "global sog'liqni saqlash inqirozi" deb atagan bo'lsa, Global Times (Xitoy) pandemiyani "G'arb hukumatlarining muvaffaqiyatsizligi" deb baholagan (Global Times, 2021).

OAV diskursining lingvistik va semiotik tahlili shuni ko'rsatadiki, ommaviy axborot vositalari hodisalarni faqat aks ettirish bilan cheklanmay, balki ularning ma'nosini ham shakllantiradi. Diskurs tahlili va

kognitiv lingvistika OAV matnlarining semantik va pragmatik jihatlarini chuqur o'rganishga imkon beradi. OAV tilida ishlatiladigan freyming, baholovchi ifodalar va metaforalar hodisalarni turlicha talqin qilishga olib keladi. Shunday ekan, kelajak tadqiqotlari OAV diskursining xalqaro miqyosdagi ta'sirini, ijtimoiy tarmoqlarning rolini va madaniy omillarni chuqurroq o'rganishga yo'naltirilishi lozim.

OAV diskursida talqin qilishning turli mexanizmlari mavjud bo'lib, ularning barchasi lingvistik vositalarga asoslanadi. orqali manipulyatsiya qilish usuli OAV matnlarida keng tarqalgan. Shuningdek, sintaktik tuzilish orqali manipulyatsiya qilish usuli ham qo'llaniladi. Masalan, The Washington Post "Police shot the protester" deb yozsa, Fox News "The protester was shot by police" deb yoritadi. Bunday yondashuvlarda diqqat markazi yoki subyekt roli o'zgaradi, bu esa auditoriyaning hodisaga bo'lgan munosabatini o'zgartirishi mumkin. Baholovchi so'z va iboralar ishlatish ham OAV diskursida keng uchraydi. Masalan, CNN AQShning Afg'onistondan chiqib ketishini "a strategic decision" (strategik qaror) deb atagan bo'lsa, Fox News uni "Biden's Afghanistan debacle" (Baydenning Afg'onistondagi muvaffaqiyatsizligi) deb baholagan (Fox News, 2021). Bu esa OAV xabarlarining neytral bo'lmasligini ko'rsatadi [10].

OAV diskursining lingvistik tahlili jamoatchilik fikrining qanday shakllanishini tushunish uchun zarur vositadir. Kritik diskurs tahlili, framing nazariyasi va kognitiv lingvistika OAV matnlarining semantik va pragmatik jihatlarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. OAV matnlarida ishlatiladigan leksik variantlar, sintaktik tuzilish va baholovchi iboralar hodisalarning turlicha talqin qilinishiga olib keladi. Kelajakda xalqaro miqyosda OAV diskursining ta'sirini yanada chuqurroq o'rganish va ijtimoiy tarmoqlarning bu jarayondagi rolini tahlil qilish muhim ilmiy vazifa bo'lib qoladi.

Xulosa. Ommaviy axborot vositalari diskursida voqealarning lingvistik talqini nafaqat til vositalarining tanlovi, balki inson tafakkurining voqelikni qanday idrok etishiga bog'liq holda shakllanadi. Interpretatsion-kognitiv yondashuv asosida shuni aytish mumkinki, OAV matnlari voqealarni aks ettirish emas, balki ularni yaratish vositasidir — bu matnlar orqali mualliflar voqea haqidagi o'z pozitsiyasini, ideologiyasini yoki maqsadli auditoriyaga yo'naltirilgan xabarnomani shakllantiradi.

Tilning semantik va pragmatik imkoniyatlari, metaforalar, baholovchi birliklar, konnotatsiyalar, ramzlar orqali ommaga uzatilayotgan voqealar kontekstual, madaniy va ijtimoiy qamrovda idrok etiladi. Ya'ni faktlar faqatgina axborot emas, balki *mazmuniy konstruktsiya* bo'lib xizmat qiladi. Bu jarayonda o'quvchining ongida voqeaning muayyan modeli, rasmiy yoki norasmiy, ijobiy yoki salbiy talqini shakllanadi.

Shuningdek, diskursda nutq egasining pozitsiyasi, nutq strategiyasi, ijtimoiy va siyosiy maqomi kabi omillar ham talqinga bevosita ta'sir qiladi. Bunda tilshunoslikning kognitiv yondashuvi orqali axborot oqimidagi yashirin ma'nolar, ramziy strukturalar ochiladi.

Shu asosda, OAV diskursini lingvistik, interpretatsion va kognitiv mezonlar asosida tahlil qilish, nafaqat til vositalarini, balki jamoatchilik ongini shakllantirish mexanizmlarini ham chuqur anglash imkonini beradi. Bu yondashuv, zamonaviy axborot jamiyatida real voqelik va uning talqinlari o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR:

1. BBC News. (2021). *Framing Brexit: A Sovereignty Restoration or Economic Decline?*
2. CNN. (2021). *US Troop Withdrawal from Afghanistan: A Strategic Decision.*
3. Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language.* London: Longman.
4. Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press.* London: Routledge.
5. Fox News. (2021). *Biden's Afghanistan Debacle: The Fall of US Leadership?*
6. Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience.* Harvard University Press.
7. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By.* University of Chicago Press.
8. The Guardian. (2021). *Brexit: A Self-Inflicted Economic Crisis?*
9. Van Dijk, T. A. (2006). *Discourse and Manipulation.* *Discourse & Society*, 17(3), 359-383.
10. The Washington Post. (2021). *January 6th: A Dark Day in America's History.*